

İçice Geçmiş Söylemler: “Diyar-ı Rum” Mimarlığı Tarihyazımındaki Oryantalist ve Milliyetçi Mirasların Sorgulanması*

Sibel BOZDOĞAN**, Gülru NECİPOĞLU***

Muqarnas dergisinin¹ 24. sayısındaki (2007) makaleler, “Tarihyazımı ve İdeoloji: Diyar-ı Rum’un Mimari Mirası” başlıklı sempozyumda sunulan tebliğlerin genişletilmiş versiyonlarıdır. Bu sempozyum, Cenevre’deki Ağa Han Kültür Vakfı’nın sponsorluğunda, Harvard Üniversitesi’ndeki Ağa Han İslam Mimarisi Programı² tarafından 2006 Mayıs’ında düzenlenmişti.³ Sempozyumu

* Bu yazı daha önce *Muqarnas* Dergisi’nde (XXIV/2007) “Entangled Discourses: Scrutinizing Orientalist and Nationalist Legacies in the Architectural Historiography of the ‘Lands of Rum’” başlığıyla yayınlanan metnin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş çevirisidir. Çeviren: Nurullah Ardiç

** Prof.Dr., Harvard Üniversitesi Tasarım Okulu (GSD) ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Yüksek Lisans Programı Öğretim Üyesi.

*** Prof. Dr., Harvard Üniversitesi, Sanat ve Mimarlık Tarihi Bölümü, Ağa Han İslam Sanat ve Mimarisi Kürsüsü Öğretim Üyesi ve *Muqarnas* dergisi Editörü.

1 Gülru Necipoğlu editörlüğünde Brill Yayınevi (Leiden ve Boston) tarafından basılan *Muqarnas: An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World*, sanat ve mimarlık tarihi konulu makalelerin yer aldığı yıllık bir dergidir. Derginin 1. sayısından 25. sayısına kadar yayınlanan tüm makalelerin toplu kronolojik dizini *Muqarnas*’ın Güz 2009’da yayınlanan 26. sayısında yer almıştır. Özellikle “Diyar-ı Rum”un sanatı ve mimarlığı konularında yayınlanan makalelerin listesi için bu makalenin sonundaki eke bakınız. Ayrıca, Ağa Han Programı, programın dersleri, konuşma dizileri ve yayınları hakkında daha fazla bilgi için, bkz. <http://agakhan.fas.harvard.edu>.

2 Harvard Üniversitesi ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) bünyesinde faaliyet gösteren Ağa Han İslam Mimarisi Programı (AKPIA), İslam sanatı ve mimarisi, şehircilik, çevre düzenleme ve koruma alanlarında çalışmalar yürütülmesi ve bu çalışmalarda üretilen bilginin yürütülmesinde olan tasarım projelerine aktarılması amacına hizmet etmektedir. Programın amaçları şu şekilde sıralanabilir: İslam sanatı ve mimarisi öğretimini geliştirmek; ileri düzey araştırmalarda mükemmeliyeti teşvik etmek; İslam mimarisi, şehircilik ve görsel kültürün çağdaş kuramsal, tarihi, eleştirel ve gelişmeye yönelik meseleler ışığında daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve İslam kültür mirasını modern İslam dünyasında daha fazla görünür kılmak. 1979 yılında faaliyete geçen Ağa Han İslam Mimarisi Programı, Sayın Ağa Han tarafından sağlanan bir fonla desteklenmektedir. Ağa Han İslam Mimarisi Programı hocaları, öğrencileri ve mezunları İslam mimarisinin bir disiplin ve kültürel güç olarak daha iyi anlaşılması, incelenmesi ve pratiğe aktarılmasında önemli rol oynamışlardır. Harvard Üniversitesi Ağa Han İslam Mimarisi Programı İslam Mimarisi Profesörü Gülru Necipoğlu, 1993 yılından beri programın koordinatörüdür.

3 Bu sempozyum 11-13 Mayıs 2006 tarihlerinde Massachusetts-Cambridge’deki Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi’nde gerçekleştirilmiştir. Panel müzakerecilerimiz olan David Roxburgh,

düzenleme fikri, 2002 yılında kendi kişisel uğraşlarımızın mutlu bir tesadüf neticesi kesişmesiyle doğdu: o dönemde Sibel Bozdoğan Türkiye’de erken Cumhuriyet dönemindeki mimari tarihyazımı ile milliyetçilik ilişkisi üzerine çalışıyordu; Gülru Necipoğlu ise oryantalizm ile İslam sanatı ve mimarisinin evrimi hakkındaki genelleyici kitapların (survey) eleştirel bir değerlendirilmesini yapmaktaydı.⁴ İlgi alanlarımız arasında, yaptığımız birçok konuşmada farkına vardığımız ve daha sonra bu sempozyumun da temelini oluşturacak olan, şöyle bir bağlantı noktası vardı: 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında Batı Avrupalı araştırmacıların ürettiği ve “İslam sanatı ve mimarisi” adı verilen alanın da bizzat kurucusu olan oryantalist söylemler, Müslüman coğrafyalarda yaşayan araştırmacıların milliyetçi anlatılarında da çoğunlukla yeniden üretiliyor ve bunlar tarafından içselleştiriliyordu. Böylece her iki söylem türü de modern milliyetçiliklerin ortaya çıkmasından önceki, yani modernlik-öncesi tarihlerin karmaşık yapılarını görünmez kılıyordu.

Sıkça tekrarlanan bir iddiaya göre Batılı oryantalistler “İslam sanatına dair bütüncül bir yaklaşım ortaya koymuşlar, -kiminin coğrafi sınırları yirminci yüzyılda oluşmuş olan- Müslüman ülkelerdeki araştırmacılar ise ‘milli’ sınırlar dâhilinde düşünmüşlerdir.”⁵ Bize göre meseleyi bu şekilde ortaya koymak yanlış ikilemelerin doğmasına yol açar. Nasıl ki Batılı araştırmacılar hem

---

Zeynep Çelik ve Renata Holod’a teşekkür ediyoruz. Kendilerinin yaptıkları değerli yorumlar, dinleyicilerin tartışmaları ile birleşerek bu kitapta bir araya getirilen makalelerin geliştirilip basıma hazır hale getirilmesine önemli bir katkıda bulunmuştur.

4 Sibel Bozdoğan bu konu üzerinde çalışmaya 2002’de bir doktora-sonrası çalışma bursuyla geldiği Harvard Üniversitesi – Ağa Han Programı’nda başlamıştır. Aynı yıl Gülru Necipoğlu da Harvard Üniversitesi – Ağa Han İslam Mimarisi Programı’nın ev sahipliğinde 17-18 Mayıs 2002 tarihlerinde Massachusetts-Cambridge’deki Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi’nde “İslam Sanat ve Mimarisinin Evrimiyle İlgili Kitapların Gözden Geçirilmesi Sempozyumu”nu düzenlemiştir. Sempozyumda yer alan “İslam Sanat ve Mimarisinin Evrimiyle İlgili Kitapların Yazarlarının Görüşleri” başlıklı oturumda Oleg Grabar ve Marilyn Jenkins-Madina, Sheila Blair ve Jonathan Bloom, Barbara Brend ile Robert Hillenbrand ve Robert Irwin kendi yazmış oldukları kitaplar hakkında birer tebliğ sundular. “İslam Sanat ve Mimarisinin Evrimiyle İlgili Kitapların Geleceği Hakkında Görüşler” başlıklı oturumda ise yayıncıların ilgileri ile müze uzmanlarının görüşleri ve bu kitapların mimari eğitime olan etkileri gibi konular tartışıldı.

5 Stephen Vernoit, “Islamic Art and Architecture: An Overview of Scholarship and Collecting, c. 1850–c. 1950,” Stephen Vernoit (der.) *Discovering Islamic Art: Scholars, Collectors and Collections, 1850–1950* (London and New York, 2000) içinde, s. 53. Bu iddia yakın zamanda alanın genel bir panoramasını veren polemik nitelikli bir çalışmada da dile getirilmiştir. Buna göre, “bir araştırma alanı olarak İslam sanat ve mimarisi 19. yüzyılın sonunda icad edilmiş olup esasen önce Avrupalı ve sonra da Amerikalı araştırmacıların ilgi alanındaydı.” Ayrıca “İslam ülkelerinde İslam sanatı üzerine ortaya çıkmış bir yerli araştırma geleneğinin olmadığını” öne süren bu yazarlara göre, İslam ülkelerinde ‘İslam sanatı’ üzerine açılmış kürsü pek yoktur; zira buralarda hoca ve öğrenciler genelde kendi ülkelerinin sanatını çalışırlar. Dolayısıyla genel olarak, Mısırlılar Mısır’da Mısır sanatını, Türkler Türkiye’de Türk sanatını ve İranlılar İran’da İran sanatını çalışıp öğretmektedirler. Diğer bir ifadeyle, evrenselci bir ‘İslam sanatı’ fikri yalnızca Batı’ya aittir.” Bkz. Sheila S. Blair ve Jonathan M. Bloom, “The Mirage of Islamic Art: Reflections on the Study of an Unwieldy Field,” *Art Bulletin* 85, 1 (Mart 2003): 153, 157.

İslam sanatının oluşum dönemine ait bir “öz” arayışı içine girmişler, hem de bu “evrensel” görsel mirasın bölgesel ya da milli unsurlarını ortaya koymaya çalışan etnik temelli söylemlere yaslanmışlarsa, tıpkı bunun gibi, yerli yazarlar da 19. yüzyılın sonlarından beri oryantalist ve milliyetçi paradigmalardan yeniden üretimine katkıda bulunmuşlardır. Dolayısıyla, hem yerli hem de Batılı araştırmacıların (gerek ortak noktaları gerekse de farklılıkları vurgulamak üzere) kullandıkları bu iç içe geçmiş paradigmaları sorgulamak, hem “İslami alan” ile ilgili yapılan yakın dönemli genelleyici çalışmalar, hem de oryantalizm hakkında geliştirilen birçok post-kolonyal eleştiriler üzerinde bir hayli etkili olmuş olan, indirgemeci Batılı/Batılı olmayan ikiliğini sorunsallaştırma açısından faydalı olacaktır.

Tarihyazımı ve ideoloji meselesine dair bu tür bir sorgulama için elimizdeki entelektüel kaynaklar ve teorik çerçevelerin açısından yeterince donanımlı olduğumuzu biliyorduk. Ayrıca, bir zamanlar milletler-üstü İslam imparatorlukları tarafından idare edilmiş bölgelerin “çok katmanlı” tarih ve kültürlerine dair tarihyazımının daha incelikli bir değerlendirmesi için zamanın uygun olduğunu da biliyorduk. Haddi zatında “İslam çalışmaları” (ve Orta Doğu Araştırmalarının) oryantalist niteliği Edward Said’den etkilenmiş olan yaklaşımlarla 1980’lerden bu yana çokça eleştirilmişti; diğer taraftan, Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson gibi milliyetçilik teorisyenleri de dünyanın her yerinde modern ulusların inşasına temel teşkil eden “geleneğin icadı” ve “milletlerin tahayyülü” süreçlerini ortaya koymuşlardı.⁶ Bunların yanı sıra, sanat ve mimarlık tarihi çalışmalarında da alanın kurucu isimleri ve anlatıları ile temel metinlerinin eleştirel bir süzgeçten geçirilmesine çoktan başlanmıştı. İster “Batılı gelenek” (ki yakın bir zamanda “Doğulu-olmayan” şeklinde nitelendirilmiştir⁷) içerisinde olsun, isterse de -“İslami” görsel kültürün de genelinde içerisine dahil edildiği- mutad olarak “Batı-dışı” şeklinde adlandırılan araştırma alanlarında olsun, son yıllardaki çalışmaların temel yönelimi tarihsel süreçlerin karmaşık niteliğini, tarihselliğini ve standard literatürün “büyük

6 Edward W. Said, *Orientalism* (New York, 1978); Terence Ranger and Eric Hobsbawm, eds., *The Invention of Tradition* (Cambridge, Eng., 1983); Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (New York, 1983); Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* (Cambridge, Eng., 1990); Homi K. Bhabha, *Nation and Narration* (London and New York, 1990); a. mlf., *The Location of Culture* (London and New York, 1994); Pheng Cheah and Bruce Robbins, eds., *Cosmopolitics: Thinking and Feeling beyond the Nation* (Minneapolis, 1998); Anthony D. Smith, *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (Hanover, NH, 2000); Amartya Sen, *Identity and Violence: The Illusion of Destiny* (New York and London, 2006).

7 Dana Arnold, “Beyond a Boundary: Toward an Architectural History of the Non-East,” *Rethinking Architectural Historiography*, ed. Dana Arnold, Elvan Altan Ergut, and Belgin Turan Özkaya (London and New York, 2006) içinde, 229–45. Bu derlemenin editörlerince kaleme alınan önsöz ve giriş bölümleri küresel mimarlık tarihyazımındaki yeni eleştirel yaklaşımların bir özeti niteliğindedir.

anlatıları” içerisindeki çelişkileri ortaya çıkarma yönündedir. Böylece bu yeni yaklaşım, sorgulanmadan “evrensel,” “tabii” ya da “zamanlar-üstü” olarak kabul edilen şeylerin aslında bağlamsallık ve tarihsel inşa boyutlarına ışık tutmaktadır. “Batılı kanon” üzerine yapılan tartışmalar neticesinde artık kabul edilmiştir ki “kanonu” eleştirmek ille de onu tamamen reddetmek anlamına gelmez; aksine, yapıcı bir şekilde varsayımları ile dışladığı şeyleri ortaya koymak manasına gelir.⁸ Elinizdeki çalışmaya yön veren de son dönemdeki eleştirel eğilimlerin bu özdüşünümsele yaklaşımıdır. Premodern çağlarda “Rum diyarı” denilen (ki Anadolu ve Balkanları içine alan Doğu Roma coğrafyasına tekabül eder) bölgeye dair tarihyazımı ve ideoloji meselesini ele alan bu çalışma, İslam dünyasındaki belirli bir bölgenin mimari mirası üzerine üretilen oryantalist ve milliyetçi söylemleri incelemeyi hedeflemektedir.

Belli bir bölgeye odaklanma şeklindeki düşüncemizin kaynağında hem “İslami” mimarinin varsayılan bütünlüğünün, hem de modern tarihçiliğin modern-öncesi geçmişi inşa ederken genelde esas aldığı ve açık-seçik olduğu varsayılan etnik/millî sınırların sorgulanması çerçevesinde bağlam meselesinin önemine dikkat çekme fikri yatmaktadır. Bir şemsiye terim olarak “İslam sanatı ve mimarisi”nin (özellikle orta çağ-sonrası dönem söz konusu olduğunda) birtakım açmazları barındırdığı genelde kabul edilse de artık ele-avuca sığmaz hale gelmiş olan bu alanın geleneksel bütünlüğüne yönelik yaygın bir nostalji duygusu da hissedilmektedir. Eski yaklaşımların yalınlığına duyulan ve bir tür nostaljik neo-oryantalizm olarak yorumlanabilecek bu özlem duygusu aynı zamanda bir bölünme korkusu ihtiva eder. Buna göre, ağaçlardan ormanı göremediği ve büyük resmi gözden kaçırdığı düşünülen bölge-merkezli yaklaşımlar, bu alanın “evrensel” niteliğini ortadan kaldırma riski taşıdıkları için bir rahatsızlık kaynağıdır.⁹ Dolayısıyla düzenlediğimiz sempozyumun bölgesel yaklaşımı, “İslam çalışmaları” alanının bu endişeli beklileri-

8 Msl. bkz. *Art Bulletin*'in “Rethinking the Canon” özel sayısı 78, 2 (1996).

9 Sheila S. Blair ve Jonathan M. Bloom, “The Mirage of Islamic Art,” ss. 158-160, 174-176. Blair ve Bloom'un yakın tarihli *Cosmophilia: Islamic Art from the David Collection*, Copenhagen (Chestnut Hill, MA, 2006) adlı sergilerinde nesnelere tarihsel akış dikkate alınmaksızın ve İslam sanat ve mimarisinin “dekoratif” özelliğine dair 20. yüzyıl başlarındaki oryantalist söylemlerin tamamında da görülen, “dekorasyonun dört unsuru”na (şekiller, yazı, geometri ile bitki örtüsü ve arabesk) göre gruplandırılmışlardır. Blair ve Bloom, bu yaklaşımlarının 1976'da Londra'daki Haywood Gallery'de açılan “İslam'ın Sanatları” isimli bir sergiye dayandığını belirtir. Bu serginin kataloğunda “İslam sanatının temel özelliği... hat sanatı, geometri, arabesk ve tezyinatın işleniş olarak tanımlanır.” Bkz. a.mlf. *Cosmophilia*, s. 13. “İslam'ın Sanatları” sergisindeki özselci yaklaşım ve oryantalist “arabesk” kavramının çeşitli eleştirileri için bkz. Oleg Grabar, “Geometry and Ideology: The Festival of Islam and the Study of Islamic Art,” *A Way Prepared: Essays on Islamic Culture in Honor of Richard Bayly Winder* içinde, Farhad Kazemi ve Robert D. McChesney (New York, 1988), ss. 145-52; Gülru Necipoğlu, *The Topkapı Scroll: Geometry and Ornament in Islamic Architecture* (Santa Monica, CA, 1995), özellikle “The Discourse on the Geometric ‘Arabesque,’” başlıklı bölüm, ss. 61-83.

ne fazlasıyla dar ve aşırı ihtisaslaşma örneği gibi görünebilir. Ancak bizim görüşümüze göre, “İslami” mimarının tarihyazımına dair genel bir eleştirel değerlendirmeye girişmeden önce belirli bir zaman ve mekâna odaklanılmalı ve bu değerlendirme tercihan diğer bölgeler ve sanatsal gelenekler için de yapılmalıdır.

Aşağıda açıklayacağımız sebeplerle, verimli bir tartışma için “Rum” diyarının bilhassa faydalı bir başlangıç noktası olduğuna inanıyoruz. Neden “Osmanlı İmparatorluğu” ya da “Türkiye” değil de (ki biz de başta bu ikisini düşünmüştük) “Rum” diyarı diye sorulabilir. Bu isimde karar kılmamızın sebebi, yukarıdaki alternatiflerin bizim sempozyumda zaten sorgulamayı hedeflediğimiz hanedan veya millet kategorilerini çağrıştırmıyor olmalarıydı. “Rum” diyarı daha kapsayıcı ve ortaya koymaya çalıştığımız eleştirel tartışma ortamı açısından daha uygun bir adlandırmaydı.¹⁰ Bu terimi kullanarak bu coğrafi bölgeyi seçmekteki amacımızın “kendi [Türk] geçmişimizi anlamaya çalışmak” veya “bir zamanlar herkese açık olan bir beşeri bilimler dalı konumundaki sanat tarihi alanının bir parçası olan İslam sanatı çalışmalarını bölgesel ya da etnik araştırmalardan bir tanesine dönüştürmek”¹¹ şeklinde anla-

10 Mimarlık tarihinde mekansal/coğrafi olanı zamansal/tarihsel boyuta önceleme gibi bir niyetimiz yoktu. Coğrafi yaklaşımların içerdiği metodolojik zaafılar Thomas DaCosta Kaufmann’ın, kronolojik/tarihi faktörlerle coğrafi olanları birleştirmek suretiyle bir “sanat jeo-tarihi” geliştirmeye çalıştığı makalelerinin derlendiği *Toward a Geography of Art (Chicago & London, 2004)* adlı kitapta yetkin bir biçimde incelenmiştir. Kaufmann’a göre, “Pelican Sanat Tarihi gibi monografi serileri, ele aldıkları dönemde milli kategoriler mevcut olmasa bile, inceledikleri malzemeyi bu tür kategorilere ayırmakta bir beis görmezler” (s. 100).

11 Sheila S. Blair ve Jonathan M. Bloom, “The Mirage of Islamic Art,” ss. 174, 176. Yazarlar “1970’lerde kendimiz ve öğrencilerimizin tamamı müslüman olmayan, beyaz Amerikalıydık” diye özetleme hatırlayarak bu gün için ise şu gözlemi yaparlar: “müslüman olmayan beyazlar artık bu alanda fazla baskın değiller.” Bu anlayışa göre genelde “kendi köklerini arayan” yeni nesil Orta Doğulu ve Müslüman öğrenci ve araştırmacılar, İslam sanatı ve mimarisi alanını kurmuş olan Batılı akademisyelerden daha ideolojik bir bakış açısına sahiptir. Blair ve Bloom her ne kadar söz konusu çeşitlilikten memnun olduklarını ifade etseler de bu durumun “kimin ne için ne yaptığı konusunda bazı soru işaretleri taşıdığına” da inanırlar. Bu bağlamda şunu belirtirler: “Kendi tarihlerini anlamaya çalışanların ilgi ve çıkarları, zaman ve mekan açısından kendilerinden uzak konuları araştıranlarınkinden çok farklıdır... Öğrencilerin kendi kültürel mirasları olarak gördükleri şeyleri araştırma konusundaki gayretlerini takdir ediyoruz..., ancak şundan da kaygı duyuyoruz: bu yaklaşım, bir zamanlar beşeri bilimlerin bir parçası olarak sanat tarihinin herkese açık bir dalı olan İslam sanatını, bazen milli veya etnik açılarından tasnife tabi tutulan ‘bölge araştırmaları’ ya da ‘etnik çalışmalar’ dan biri haline getirebilir. Bize göre lisans üstü seviyede İran’dan gelen öğrencilerin çoğunun İran sanatı veya Türk öğrencilerinin genelinin Türk sanatı üzerine çalışıyor olması üzücü bir durumdur.” Böylece Blair ve Bloom, bir yandan bir kimsenin kendine uzak bir kültürü çalışmasının (ki bunu ancak Batılılar yapabilir) değerden bağımsız, objektif (ve daha yetkin) bir yaklaşım için yeterli olduğunu öne sürerken diğer taraftan da kendi kültürlerini çalışanların (özellikle de bahis konusu olan Batı-dışı bir kültüre) otomatik olarak nesnel olamayacaklarını söylemektedir. Buna göre İslam ülkelerinden gelen araştırmacıların doğruya ulaşma imkanı yoktur; Batılı araştırmacılar için ise tam aksi geçerlidir, zira onlar kendi tarafsız ve muhkem gözleme kulelerinden İslam sanatını izle-

şılması ihtimalini azaltmaya çalıştık. Söz konusu çok-kültürlü bölgedeki İslami hanedanların mimari tarihinin modern dönemde nasıl yazıldığına ilişkin tarihyazımı alanının yanı sıra ideolojik ve metodolojik meselelere odaklanmak suretiyle, başka bölgelere yönelik olarak da birtakım içerimleri olan bir tartışma başlatmayı ümit etmiştik –hala da ediyoruz.

Modern uluslar içerisinde Türkiye kadar tarihsel ve kültürel çeşitlilik barındıranı çok azdır. Zira Türkiye, “iki cihan aresinde”¹² kalmış Osmanlı İmparatorluğu’ndan devraldığı çok milletli ve çok kültürlü miras nedeniyle iç içe geçmiş kimlik sorunlarına ve zorlu ikilemlere sahiptir. Aynı derecede karmaşık yapılar olan Osmanlı-öncesi Anadolu’daki ortaçağ-İslam hanedanlarının mimarlık mirası da genelde teleolojik biçimde Osmanlı döneminin öncüsü kabul edilmek suretiyle bölgenin mimari tarihi çizgisel olarak kurulur. Bu sebeple hem Batılı hem de yerli araştırmacılar “Rum” diyarının mimarlık tarihini yazarken özel bir problemle yüzleşirler ve genelde yaptıkları çalışmalar, konuyu ele alırken benimsedikleri ideolojik ve/veya metodolojik önyargıları yansıtır.¹³

Bir taraftan, “İslam” sanatı ve mimarisine dair genel çalışmalarda, bölgenin -ilk olarak Batılı tarihçilerce tasnif edilmiş olan- Osmanlı ve Osmanlı-öncesi dönemlere ait mimari tarihlerinin durumu açıkça tanımlanmış değildir. Zira “İslam mimarisi” şeklindeki bütünsel adlandırmada problemler evrenselcilik sorunu bulunmaktadır –yani oldukça geniş ve çok-dinli bir bölgenin mimari geleneklerini tek bir ortak paydaya (din veya dini kültür) dayanarak açıklama tarzı. On dokuzuncu yüzyıl Avrupa’sındaki oryantalist çalışmaların yine aynı derecede problemler olan bir başka mirası da bölgesel farklılıkları etnik-ırksal (Arap, Fars, Türk, Hintli gibi) kategoriler temelinde tanımlanan “ekoller” çerçevesinde açıklama eğilimidir. Söz konusu yaklaşım, modern-öncesi müslüman toplulukların çok milletli ve çok dilli niteliğini örten bir işleve sahiptir. İslam mimarisi üzerine çoğunluğu Batı sömürgeciliğinin, başta Orta Doğu olmak üzere birçok bölgede yoğunlaştığı bir zaman diliminde, özellikle de Osmanlı İmparatorluğunun dağılma döneminde kaleme alınan klasik eserlerinde “Türk” hanedanlıklarına ait mimari yapılara “Fars” veya “Arap”lara ait eserlerden daha düşük bir statü verilir; zira birçok Avrupalı oryantaliste göre Fars ya da Arap eserleri otantik “İslam medeniyeti”nin üstün “yerleşik” mimarisini temsil etmekteydi, ancak bu alan daha sonra “göçebe”

mekte ve bu alanın “evrenselci” humanist temelleri hakkında derin kaygılar beslemektedirler. 12 Bkz. Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State* (Berkeley, Los Angeles, London, 1995).

13 Blair ve Bloom “Türk” sanat ve mimarisinin “Arap” ve “Fars” sanatına nazaran tarihçiler için daha çetin bir alan olduğunu kabul ederler. Bkz. “The Mirage of Islamic Art,” s. 159.

Türkler tarafından ele geçirilmişti.¹⁴ Bunun yanı sıra söz konusu klasik metinler orta çağ da kayırmaktadırlar; zira çoğunlukla Türk olan “geç-dönem İslam hanedanları”na ait mimari eserleri esas değil türev yapılar olarak tavsif ederler. Aynı şekilde bu metinler “orta çağ Orta Doğu’sunun” “Arap” ve “Fars” bölgelerini İslamiyet’in “merkez havzası” veya “kalbi” olarak nitelemek suretiyle bir coğrafi kayırmacılıkla da maluldür. Buna göre İspanya, Kuzey Afrika, Sahra-altı Batı Afrika, Doğu Afrika, Anadolu, Balkanlar, Hint alt-kıtası, Çin ve Güneydoğu Asya’yı kapsayan ve daha akışkan -ve dolayısıyla “saflığını yitirmiş”- kültürel yapılara sahip olan sınır bölgeleri marjinal hale getirilir. Bu bağlamda, kendi bakış açımızdan, tam da bu “katışık” ve “melez” olma hali “Rum” diyarını bizim için bilhassa önemli kılmaktadır. Dolayısıyla İslam topraklarının merkezi havzalarına nazaran bu sınır bölgeleri, yani “İslam’ın çepçerleri,” mimarının evrimiyle ilgili genel kitaplar ile müze ve sergiler gibi daha popüler alanları hala hâkimiyet6i altında tutan özcü yaklaşımlara meydana okuma potansiyeli açısından daha verimlidir.¹⁵

Diğer taraftan, hem Batılı hem de yerli araştırmacıların “Rum” diyarı üzerine yaptıkları bölgesel çalışmalar da ‘milli’ tarihleri yeniden üretmekte, böylelikle özselcilik problemiyle malul hale gelmektedir. Bu çerçevede somut bir örnek-olay olarak “Rum” diyarı daha da kritik hale gelmektedir; zira -“Türkler”i, kendi sömürgeleri olan “Arap,” “Fars” ya da “Hintli” kültürlerin sanatsal duyarlılıklarından ve yaratıcı zekâlarından mahrum insanlar olarak görüp aşağılayan- İngiliz ve Fransızların oryantalist söylemlerine karşı eleştirel bakışı yansıtan yerel anlatılar İslam dünyasında ilk defa, 19. yüzyılın son-

14 “Fars” veya “Arap,” “Hint” ve “Türk” sanatlarının Türklerin en alt seviyede yer aldığı bir etnik tasnifi için bkz. Vernoit, “Islamic Art and Architecture: An Overview,” ss. 6-7, 19, 22, 40-41.

15 Pelican için yapılan iki evrimsel İslam sanatı ve mimarisi tarihi kitabının (Richard Ettinghausen and Oleg Grabar, *Islamic Art and Architecture, 650-1250* [Hammondsworth and New York, 1987] ve Sheila S. Blair and Jonathan Bloom, *The Art and Architecture of Islam, 1250-1800* [New Haven, 1994]) coğrafi yanılgıları ikinci kitabın yazarları tarafından da kabul edilmiştir. Blair ve Bloom (“The Mirage of Islamic Art,” s. 158) şöyle yazar: “Bu iki eser, kullandıkları malzemenin niteliğine de uygun olarak iki farklı yaklaşıma sahiptir: İlki daha ziyade arkeolojik delillerle ilgilenir ve (belki batı İslam beldelerine fazlaca ağırlık vererek) bölgesel tasnifi kullanır; ikincisi [Blair ve Bloom’un eseri] ise tek tek şaheserlere odaklanıp bunları hanedanlıklara göre ele alır, ayrıca *İran sanatlarına da özel vurgu yapar*” (italikler bizim). İran lehine gösterilen bu apaçık taraftarlık, “İslam sanatı”nın ilk dönemlerinin daha ziyade “Arap” sanatı, daha sonra ise esasen bir “Fars” sanatından ibaret olduğu şeklindeki geleneksel varsayımına bu yazarların ne kadar bağlı olduklarını gösterir. Sahra-altı Afrika, Batı Afrika, Çin ve Güneydoğu Asya gibi bölgeleri dışlayan bu eserin temel amacı mevcut “kanon”un bir eleştiri ve sorgulaması değil, aksine bu geleneksel yaklaşımın detaylandırılmasıdır. İslam mimarisi üzerine, söz konusu bölgeleri (ayrıca Hint alt-kıtasını da) dışarıda bırakan bir başka kapsamlı çalışma için bkz. Robert Hillenbrand, *Islamic Architecture: Form, Function, Meaning* (New York, 1994). “Cami” başlıklı bir bölümde Hillenbrand şöyle der: “[bu bölgeler] bu kitabın kapsamı dışında kalırlar; zira buradaki amacımız merkezi İslam beldelerindeki ortaçağ cami tipinin temel türlerini ele almaktır. Elimizdeki malzeme, Arap, Türk ve Farstan [müteşekkil] üç etnik gelenek çerçevesinde yapılan analizlere oldukça uymaktadır.” Hillenbrand, *Islamic Architecture*, s. 64.

larında bu bölgede ortaya çıkmıştır.¹⁶ Dolayısıyla, “özgün bir ‘İslami’ sanat ve mimari geleneği anlatısı ve bunu ifade etmek üzere geliştirilen terminoloji”nin¹⁷ Batılı araştırmacılarca ortaya atıldığı şeklindeki iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Aksine görülmektedir ki daha baştan itibaren Avrupalı oryantalistlerin yazdıklarıyla son dönem Osmanlı yazarlarının diyalojik söylemleri arasında son derece dinamik bir ilişki vardı. Ayrıca, bu çalışmadaki çeşitli makalelerin de ortaya koyduğu gibi, birtakım Türk araştırmacıların -savunmacı ve milliyetçi bir bakış açısıyla da olsa- geliştirdikleri eleştirel tavır, haddi zatında 20. yüzyıl başlarındaki kimi Alman ve Avusturyalı sanat tarihçilerinin -önceleri küçümsenerek bakılan- “Türk sanatı”nı öne çıkarmayı hedefleyen çabalarına çok şey borçludur.¹⁸ Nitekim önce Berlin, Viyana, Budapeşte ve Moskova’da, daha sonra da Ankara ve İstanbul’da Türkoloji disiplininin gelişmesine paralel olarak söz konusu sanat-tarihi alanı da Romanov, Habsburg ve Osmanlı gibi çok-uluslu imparatorlukların çökmesinden hemen önce ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ortak menfaatlerin bir araya getirdiği Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları ile Wilhelm Almanya’sı arasındaki yakın siyasi ilişkiler, sanat tarihi alanına da yansımıştır. Bu da mimari tarihinin gelişiminin emperyal tarihlerin akışıyla ne denli iç içe olduğunun bir göstergesidir. Bu alanda ortaya çıkan söylemler de son derece girift biçimde bir birlerine bağlıdır. Bu durum Edward Said’in Arap-merkezli oryantalizm eleştirisinin öngördüğünden çok daha karmaşıktır. Nitekim Said bir yandan Osmanlı İmparatorluğu’nun Orta Doğu’daki devasa

16 “Türkler”in sanatsal kabiliyetlerinin olmayışı meselesiyle ilgili olarak yukarıda 12 no’lu dipnota ve bu kitapta bulunan Heghnar Zeitlian Watenpaugh ve Gülru Necipoğlu’nun makalelerine bakınız. Necipoğlu ve Sibel Bozdoğan’ın yazılarında “Türk sanatı” hakkındaki hakaretimiz değerlendirmelere karşı geliştirilen anlatılar ele alınmaktadır.

17 Bu iddia için bkz. Blair ve Bloom (“The Mirage of Islamic Art,” s. 158). Mimariyle ilgili olarak “İslami” teriminin en erken kullanımı şuradadır: Marie de Launay, Pietro Montani, et al., *Usul-i Mi’mari-i ‘Osmani = L’architecture ottomane = Die ottomanische Baukunst* (İstanbul, 1873), ss. 40–42. Sultan Abdülaziz tarafından atanan Osmanlı bürokrat ve sanatçılarının 1873 Viyana Uluslararası Fuarı için üç dilde hazırlamış olduğu bu yayın hanedanın himayesindeki genelde hor görülen Osmanlı mimarisini yüceltme amaçlıdır. Ahmet Ersoy, Necipoğlu ve Shirine Hamadeh’in bu ciltteki [Muqarnas] makaleleri söz konusu eseri incelemektedir. Yine aynı kavramı kullanan erken tarihli bir başka metin Mimar Kemalettin’in 1906 tarihli “Mimari-i İslam” başlıklı yazısıdır (bu yazı İlhan Tekeli ve Selim İlkin tarafından yayımlanmıştır: *Mimar Kemalettin’in Yazdıkları*, Ankara, 1997). Mimar Kemalettin’in bu yazısı, o dönemde Avrupa’da basılmış olan ve “Arap” eserlerine imtiyazlı bir yer veren, İslam mimarisi hakkındaki kronolojik bir risaleyi, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından bina edilmiş eserlere yer vermediği için eleştirmektedir. Benzer şekilde, bütüncül ve muhayyel bir Doğu kurgulayan Avrupalı “evrenselci” Oryantalizmi o zamanlarda eleştiren bir başka eser de Celal Esad Arseven’in Türk sanatı hakkındaki 1928 tarihli incelemesidir. Arseven burada bazı açılardan Edward Said’in yaklaşımını -elli yıl öncesinden- hatırlatmaktadır. Arseven hakkında daha fazla bilgi için Necipoğlu, Hamadeh ve Bozdoğan’ın bu derlemedeki yazılarına bakınız.

18 Bkz. Oktay Aslanapa, *Türkiye’de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanatkârlar = Österreichische Kunsthistoriker und Künstler in der Türkei* (İstanbul, 1993).

varlığını görmezden gelmiş, diğer taraftan da Batılı oryantalist literatürün farklı türleri (Fransız, İngiliz, Orta Avrupalı ve Rus versiyonları) arasında bir ayırım gözetmemiştir.

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve 1923'te seküler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yoğunlaşan etnik-temelli ve milliyetçi yaklaşımlara sahip araştırmacılar ise ya mimarideki “Türk” unsurunu Selçuklular, Beylikler ve Osmanlıların “İslami” mimarisinin üzerine çıkararak diğerlerini arka plana itmişler veya bu mimari geleneklerin “saflığını” vurgulamak suretiyle bu toprakların hem Anadolu ve Balkan Hıristiyanlığı, hem de Avrupa ile yüzyıllarca süren etkileşimini ve bu etkileşimin kurucu etkisini ihmal etmişlerdir.¹⁹ Milliyetçi yaklaşımların bir başka problemi de anakronik bir biçimde Türkiye'nin bugünkü sınırlarına odaklanmaları, böylece bir zamanlar Osmanlı vilayetleri olan Batı İran ve Azerbaycan, Irak, Suriye-Filistin, Mısır, Arabistan ve Kuzey Afrika gibi yakın havzaları genellikle dışlamalarıdır. Buna karşın bu komşu bölgelere mensup araştırmacıların ürettiği tarih yazımı da -milliyetçi ve oryantalist versiyonlarıyla- kendi dışlayıcı ve dar kapsamlı yaklaşımlarını geliştirmiştir. Bu sempozyumda biz daha geniş bir İslam coğrafyasını içeren mukayeseli bir tartışmayı hedeflediğimiz için dikkatimizi “Rum” diyarının ötesine, “Arap,” “Fars” ve “Hint” sanat ve mimari geleneklerine çekecek olan tebliğcileri de davet ettik.²⁰ Ancak, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan toprakları paylaşmış bulunan gayr-ı Müslim ulus-devletlerin -kendi başına mukayeseli çalışmaları hak eden- milliyetçi tarih yazımı geleneklerini inceleyen tebliğleri, tartışmanın ana odağını kaybetmemek için dışarıda bıraktık.

Toparlarsak, bizim bu sempozyumu düzenlerken kalkış noktamız olan temel eleştirimiz şuydu: Geçmiş bugünkü milli sınırların prizmasından bakarak anlamaya çalışmak, Balkanlar, Anadolu ve Orta Doğu'nun -modern ulus-devletler ve bunların teleolojik olarak eski zamanlardan bugüne geliştiği varsayılan mimarlık tarihi yazımlarının ortaya çıkışından önceki- yatay (senkronik) bütünlüklerini ve aralarındaki karmaşık ilişkiler ağını anlamayı uzun süredir zorlaştırmaktadır. Bu tür bütünlük ve etkileşimleri göz ardı ederek mimarlık tarihini “etnikleştirilmiş” biçimde, yani dışlayıcı ulusal kategorilerin süzgecinden geçirerek okumak oldukça sorunludur. Buna karşın, söz konusu eğilimin tam zıddı da, yani “evrenselci” varsayımlarıyla alanı tahakkümü altına almış olan “İslam sanatı ve mimarisi” kavramı da aynı derecede sorunludur.

19 Milliyetçi paradigmaları eleştirerek Osmanlı mimarisinin 700 yıllık “uluslar-üstü mirasını” öne çıkaran bir konferans için bkz. Nur Akın, Afife Batur, and Selçuk Batur (der.), *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı “Uluslarüstü bir Miras”* (İstanbul, 1999).

20 Bu çalışmadaki Watenpugh, Kishwar Rizvi, ve Finbarr Barry Flood'ın makalelerine bakınız.

Muğarnas'ın 24. sayısındaki makaleler, sempozyum programına uygun olarak, konuları itibariyle üç ana bölüme ayrılmıştır. En başta yer alan "A Rome of One's Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the 'Lands of Rum" başlıklı giriş bölümü (ki sempozyumun açılış konferansydı), etnik-ulusal ve bölgesel kimliklerin özselci bir biçimde kullanımını sorunsallaştırmakta ve bu amaçla geç-Orta Çağ ve erken modern dönemin yazılı kaynaklarında yer alan "Rumi" ve "Rumi-lik" kavramlarını incelemektedir. İlk bölümde yer alan makaleler "İslam Coğrafyalarının Sanat ve Mimarileri Üzerine Etnikleştirilmiş Söylemler" başlığı altında toplandı.²¹ Anadolu, Suriye/Mısır, İran ve Hindistan'ın sanat ve mimari tarih yazımlarındaki farklı teorik ve metodolojik yaklaşımları eleştiren bu yazılar, bir yandan etnik ve ulusal kategorilerin anakronik kullanımını ortaya çıkarırken diğer taraftan da "İslam" mimarlık tarihi alanının kuruluşunda rol oynayan kronolojik ve coğrafi yanlısamlara da değinmektedir. "Osmanlı Mimarlık Tarihi Yazımının Hâkim Anlatıları" başlıklı ikinci bölüm ise Orta-Çağ sonrası devreye ait bu mimari geleneği işleyen kurucu metinleri ayrıntılarıyla ele alarak geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde oryantalist ve milliyetçi söylemlerin nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.²² "Modern Türkiye'de Tarihyazımı ve Kurumsal Pratiklerin Etkileşimi" başlıklı son bölümde yer alan makaleler de tartışmayı günümüze getirerek çağdaş arkeoloji, müzecilik ve konservasyon politikalarının sanat/mimari tarihyazımının "büyük anlatıları"ndan nasıl etkilenip yine onlardan ne ölçüde farklılaştığını incelemektedir.²³

21 Bu başlık altında toplanmış makaleler şunlardır:

Heghnar Zeitlian Watenpaugh, "An Uneasy Historiography: The Legacy of Ottoman Architecture in the Former Arab Provinces";

Kishwar Rizvi, "Art History and the Nation: Arthur Upham Pope and the Discourse on "Persian Art" in the Early Twentieth Century";

Oya Pancaroglu, "Formalism and the Academic Foundation of Turkish Art in the Early Twentieth Century";

Finbarr Barry Flood, "Lost in Translation: Architecture, Taxonomy, and the Eastern "Turks".

22 Bu başlık altında toplanmış makaleler şunlardır:

Ahmet Ersoy, "Architecture and the Search for Ottoman Origins in the Tanzimat Period";

Gülru Necipoğlu, "Creation of a National Genius: Sinan and the Historiography of "Classical" Ottoman Architecture";

Shirine Hamadeh, "Westernization, Decadence, and the Turkish Baroque: Modern Constructions of the Eighteenth Century";

Sibel Bozdoğan, "Reading Ottoman Architecture through Modernist Lenses: Nationalist Historiography and the "New Architecture" in the Early Republic".

23 Bu başlık altında toplanmış makaleler şunlardır:

S.M. Can Bilsel, "'Our Anatolia': Organicism and the Making of Humanist Culture in Turkey";

Scott Redford, "'What Have You Done for Anatolia Today?': Islamic Archaeology in the Early Years of the Turkish Republic";

Bu ciltte [Muqarnas] bir araya getirilen bütün makaleler “Rum” diyarı mimarisine ait tarihyazımını şekillendiren temel anlatı ve metinlerle merkezi kişilikler üzerine eleştirel bir okuma sunarak bir yandan bunların ideolojik arka planları ile metodolojik önyargılarını ele alırken aynı zamanda daha sonraki araştırmacıların atladığı birtakım faydalı yönlerini de açığa çıkarmaktadır. Makalelerin yazarlarından tartışmalarını istediğimiz sorulardan bir kısmı şunlar idi:

“Rum” diyarının modernite-öncesi mimari mirası ne ölçüde “İslami”dir? Ya da ne ölçüde başka bir şeydir? Yine bu miras ne ölçüde ve hangi tarihten itibaren “modern” bir nitelik kazanmıştır? “Rumeli” veya başka yerlerdeki mimarinin etnikleştirilmiş okumalarının getirdiği kısıtlama ve problemler nelerdir? “Rum Selçuk,” “Beylik” ve “Osmanlı” terimleri “Türk” kavramına eşdeğer midir? Milliyetçi tarihyazımında aynı anda var olan farklı eğilimlerden söz edebilir miyiz? Mesela, Oryantalist yaklaşımların “evrenselci” bakışlarına “eleştirel” bakan bir eğilim ve bunun karşısında, dışlayıcı ve farklılaşmış özel kimlikleri benimseyen “ideolojik” bir eğilimden bahsetmek mümkün müdür? Sanat ve mimari tarihyazımı bağımsız bir alan mıdır? Sanat ve mimari tarihyazımı (ve bununla ilişkili arkeoloji, müzecilik ve konservasyon gibi kurumlar) Osmanlı döneminden Cumhuriyet’e Türk kimliğinin inşa edilmesinde ne gibi bir rol oynamışlardır? “Rum” diyarı üzerine yeni eleştirel çalışmalar mevcut ideolojik paradigmalardan sorgulanmasına nasıl bir katkıda bulunabilir? Ve bu eleştirel yaklaşım diğer bölgelere ve farklı sanat geleneklerine nasıl taşınabilir?

Doğal olarak, bu ciltte [Muqarnas] bir araya getirilen makaleler, işin başında sorduğumuz bu zorlu soruları ancak bir dereceye kadar cevaplandırabilmişlerdir. Ancak bu meseleler, yalnızca araştırmacı ve akademisyenler için değil, aynı zamanda mimari eğitimi ve uygulamasıyla uğraşanlar, müze ve sergi organizatörleri, arkeologlar ve restorasyon uzmanları için de önemli birer gündem maddesi olduğu için bu tartışmaların yeni alanlar açacağı kanaatindeyiz. Ümit ediyoruz ki tevarüs ettiğimiz tarihyazımı geleneklerinin ideolojik varsayımlarına sorgulayıcı bir yaklaşım getiren bu makaleler bütünü, hem mevcut “evrensel” ve bölgesel el kitaplarının yeniden yazımı projesine, hem de bu kitapların şekillendirdiği kurumsal pratiklerin dönüşümüne katkıda bulunacaktır.²⁴

Wendy Shaw, “Museums and Narratives of Display from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic”;

Nur Altınyıldız, “The Architectural Heritage of Istanbul and the Ideology of Preservation”.

24 Söz konusu araştırma türlerinin her ikisi de çalışma alanlarının zamansal ve mekânsal olarak nasıl belirleneceği konusunda birer endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Elbette evrensel olarak adlandırılan araştırmaların önemi inkâr edilemez –özellikle de “İslam” sanatının evrimini ele alan eserlerin yakın zamanda yayınlandığı bir alanda. Ancak bu tür genel yayın-

EK: *Muqarnas* Dergisinde “Diyar-ı Rum” un Sanatı ve Mimarlığı Çerçevesinde Yayınlanan Makaleler, 1983-2008 ²⁵

- Walter B. Denny, “Dating Ottoman Turkish Works in the Saz Style”, *Muqarnas*, I, 1983.
- Gülru Necipoğlu-Kafadar, “The Süleymaniye Complex in Istanbul: An Interpretation,” *Muqarnas*, III, 1986.
- Ülkü Ü. Bates, “Two Ottoman Documents on Architects in Egypt”, *Muqarnas*, III, 1985.
- Howard Crane, “Some Archaeological Notes on Turkish Sardis”, *Muqarnas*, IV, 1987.
- Nancy Shatzman Steinhardt, “Siyah Qalem and Gong Kai: An Istanbul Album Painter and a Chinese Painter of the Mongolian Period”, *Muqarnas*, IV, 1987.
- Doğan Kuban, “The Style of Sinan’s Domed Structures”, *Muqarnas*, IV, 1987.
- Howard Crane, “Traditional Pottery Making in the Sardis Region of Western Turkey”, *Muqarnas*, V, 1988.
- Goldfrey Goodwin, “Gardens of the Dead in Ottoman Times”, *Muqarnas*, V, 1988.
- Jale Erzen, “Sinan as Anti-Classicist”, *Muqarnas*, V, 1988.
- Maurice Cerasi, “Late Ottoman Architects and Artists”, *Muqarnas*, V, 1988.
- Oleg Grabar, “An Exhibition of High Ottoman Art”, *Muqarnas*, VI, 1989.
- Nancy Micklewright, “Late-Nineteenth Century Ottoman Wedding Costumes as Indicators of Social Change”, *Muqarnas*, VI, 1989.
- Gülru Necipoğlu, “From International Timurid to Ottoman: A Change of Taste in Sixteenth Century Ceramic Tiles,” *Muqarnas*, VII, 1990.
- Archie G. Walls, “Ottoman Restorations to Sabil and the Madrasa of Qaytbay in Jerusalem”, *Muqarnas*, X, 1993.
- M. Tarek Swelim, “An Interpretation of the Mosque of Sinan Pasha in Cairo”, *Muqarnas*, X, 1993.
- Gülru Necipoğlu, “Challenging the Past: Sinan and the Competitive Discourse of Early Modern Islamic Architecture,” *Muqarnas*, X, 1993.
- Esin Atlı, “ The Story of an Eighteenth-Century Ottoman Festival”, *Muqarnas*, X, 1993.
- Tülay Artan, “ The Kadirga Palace: An Architectural Reconstruction”, *Muqarnas*, X, 1993.
- Ayda Arel, “Gothic Towers and Baroque Mihrabs: The Post-Classical Architecture of Aegean Anatolia in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, *Muqarnas*, X, 1993.

---

ların birçok örneği bugün mevcut olduğundan dolayı, bize göre acilen ihtiyaç duyulan şey belirli bölgelere veya zaman dilimlerine odaklanmış eserlerdir. Böylece gelecekte yapılacak “evrensel” yayınlara yaratıcı biçimlerde katkılarda bulunabilecek bağlam-odaklı ve yeni yorumlar ortaya çıkabilir.

25 *Muqarnas*’ın 24. sayısında (2007) yer alan makalelerin her birine bu makalede müstakil olarak değinildiği için listeye dahil edilmemiştir.

- Walter B. Denny, “Quotations in and out of Context: Ottoman Turkish Art and European Orientalist Painting”, *Muqarnas*, X, 1993.
- M. James Blackman and Scott Redford, “Glazed Calcareous Clay Ceramics from Gritille, Turkey”, *Muqarnas*, XI, 1994.
- Ethel Sara Wolper, “The Politics of Patronage: Political Change and the Construction of Dervish Lodges in Sivas”, *Muqarnas*, XII, 1995.
- Robert Ousterhout, “Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture”, *Muqarnas*, XII, 1995.
- Günkut Akin, “The *Müezzın Mahfili* and Pool of the Selimiye Mosque in Edirne”, *Muqarnas*, XII, 1995.
- Derin Terzioğlu, “The Imperial Circumcision Festival of 1582: An Interpretation”, *Muqarnas*, XII, 1995.
- Serpil Bağcı, “A New Theme of the Shirazi Frontispiece Miniatures: The *Divan* of Solomon”, *Muqarnas*, XII, 1995.
- Aptullah Kuran, “A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne, and İstanbul”, *Muqarnas*, XIII, 1996.
- Filiz Çağman and Zeren Tanındı, “Remarks on Some Manuscripts at the Topkapı Palace Treasury in the Context of Ottoman-Safavid Relations”, *Muqarnas*, XIII, 1996.
- Yıldırım Yavuz, “The 1922-26 Restoration Project of the Masjid al-Aqsa by Mimar Kemalettin”, *Muqarnas*, XIII, 1996.
- Alpay Özdural, “On Interlocking Similar or Corresponding Figures and Ornamental Patterns of Cubic Equations”, *Muqarnas*, XIII, 1996.
- Ayşıl Tükel Yavuz, “The Concepts that Shape Anatolian Seljuq Caravanserais”, *Muqarnas*, XIV, 1997.
- Amy Singer, “The *Mülknāmes* of Hürrem Sultan’s Waqf in Jerusalem”, *Muqarnas*, XIV, 1997.
- Klaus Kreiser, “Public Monuments in Turkey and Egypt, 1860-1916”, *Muqarnas*, XIV, 1997.
- K.A.C. Creswell, “Mardin and Diyarbekr”, *Muqarnas*, XV, 1998.
- Lucienne Thys-Şenocak, “The Yeni Valide Mosque Complex at Eminönü”, *Muqarnas*, XV, 1998.
- Alpay Özdural, “Sinan’s *Arşın*: A Survey of Ottoman Architectural Metrology”, *Muqarnas*, XV, 1998.
- Maurice Cerasi, “The Formation of Ottoman House Types: A Comparative Study in Interaction with Neighboring Cultures”, *Muqarnas*, XV, 1998.
- Ömür Bakırer, “The Story of Three Grafiti”, *Muqarnas*, XVI, 1999.
- Çiğdem Kafescioğlu, “In the Image of Rum’: Ottoman Architectural Patronage in Sixteenth-Century Aleppo and Damascus”, *Muqarnas*, XVI, 1999.
- Mohammad Al-Asad, “The Mosque of the Turkish Grand National Assembly in Ankara: Breaking with Tradition”, *Muqarnas*, XVI, 1999.

- Zeren Tanındı, "Additions to Illustrated Manuscripts in Ottoman Workshops", *Muqarnas*, XVII, 2000.
- Serpil Bağcı, "From Translated Word to Translated Image: The Illustrated *Şehnâme-i Türki* Copies", *Muqarnas*, XVII, 2000.
- Oya Pancaroğlu, "Socializing Medicine: Illustrations of the *Kitâb al-Diryâq*", *Muqarnas*, XVIII, 2001.
- Nebahat Avcıoğlu, "Ahmed I and the Allegories of Tyranny in the Frontispiece to George Sandys's *Relation of a Journey*", *Muqarnas*, XVIII, 2001.
- Machiel Kiel, "The Quatrefoil Plan in Ottoman Architecture Reconsidered in the Light of the 'Fethiye Mosque' of Athens", *Muqarnas*, XIX, 2002.
- Shirine Hamadeh, "Splash and Spectacle: The Obsession with Fountains in Eighteenth-Century İstanbul", *Muqarnas*, XIX, 2002.
- Zeynep Yürekli, "A Building between the Public and Private Realms of the Ottoman Elite: The Sufi Convent of Sokollu Mehmed Pasha in İstanbul", *Muqarnas*, XX, 2003.
- Ahmet Ersoy, "A Sartorial Tribute to Late Tanzimat Ottomanism: The *Elbîse-i 'Osmâniyye* Album", *Muqarnas*, XX, 2003.
- Nurhan Atasoy, "Ottoman Garden Pavilions and Tents", *Muqarnas*, XXI, 2004.
- Serpil Bağcı, "Old Images for New Texts and Contexts: Wandering Images In Islamic Book Painting", *Muqarnas*, XXI, 2004.
- Günsel Renda, "*Sindbâdnâme*: An Early Ottoman Illustrated Manuscript Unique in Iconography and Style", *Muqarnas*, XXI, 2004.
- Tim Stanley, "The Books of Umur Bey", *Muqarnas*, XXI, 2004.
- Zeren Tanındı "Bibliophile Aghas (Eunuchs) at Topkapı Palace", *Muqarnas*, XXI, 2004.
- Filiz Yenişehirlioğlu, "Ottoman Ceramics in European Contexts", *Muqarnas*, XXI, 2004.
- Ayşın Yoltar-Yıldırım, "A 1498-99 *Khusraw Va Shîrîn*: Turning the Pages of an Ottoman Illustrated Manuscript", *Muqarnas*, XXII, 2005.
- Caroline Finkel and Victor Ostapchuk, "Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi", *Muqarnas*, XXII, 2005.
- Maurice Cerasi, "The Urban and Architectural Evolution of the Istanbul Divanyolu: Urban Aesthetics and Ideology in Ottoman Town Building", *Muqarnas*, XXII, 2005.
- Paolo Girardelli, "Architecture, Identity, and Liminality: On the Use and Meaning of Catholic Spaces in Late Ottoman İstanbul", *Muqarnas*, XXII, 2005.
- İlknur Aktuğ Kolay and Serpil Çelik, "Ottoman Stone Acquisition in the Mid-Sixteenth Century: The Süleymaniye Complex in İstanbul", *Muqarnas*, XXIII, 2006.
- Vildan Serdaroğlu, "When Literature and Architecture Meet: Architectural Images of the Beloved and the Lover in Sixteenth-Century Ottoman Poetry", *Muqarnas*, XXIII, 2006.

Selin İpek, “Ottoman *Ravzva-ı Mutahhara* Covers Sent from Istanbul to Medina with the Surre Processions”, *Muqarnas*, XXIII, 2006.

Gülru Necipoğlu, “The Dome of the Rock as Palimpsest: ‘Abd al-Malik’s Grand Narrative and Sultan Süleyman’s Glosses,” *Muqarnas*, XXV, 2008.

Scott Redford, “A Newly Read Inscription on the Walls of Antalya, Turkey”, *Muqarnas*, XXV, 2008.

İççe Geçmiş Söylemler: “Diyar-ı Rum” Mimarlığı Tarihyazımındaki Oryantalist ve Milliyetçi Mirasların Sorgulanması

Sibel BOZDOĞAN, Gülru NECİPOĞLU

Özet

Bu yazıda, 1979 yılında faaliyete geçmiş olan ve Harvard Üniversitesi ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nde faaliyet gösteren Ağa Han İslam Mimarisi Programı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu program bünyesinde, yayın hayatına 1983 yılında başlamış olan *Muqarnas* Dergisi tanıtılmış, 1983-2008 yılları arasında dergide yer alan “Diyar-ı Rum”un sanatı ve mimarisi ile ilgili makalelerin bir listesi sunulmuştur. Ayrıca, Ağa Han İslam Mimari Programı tarafından, 2006 yılında, “Tarihyazımı ve İdeoloji: Diyar-ı Rum’un Mimari Mirası” başlığıyla düzenlenmiş olan sempozyum ve 2007 yılında sempozyumda sunulan bildirilerin yer aldığı *Muqarnas*’ın 24. sayısı ayrıntılı olarak özetlenmiştir. ‘Diyar-ı Rum’un mimari tarihyazımının geniş bir irdelemesi de bu yazının konusudur.

Anahtar Kelimeler: Ağa Han İslam Mimarisi Programı, *Muqarnas*, *Muqarnas* Özel Sayısı (sy. 24)

Entangled Discourses: Scrutinizing Orientalist and Nationalist Legacies in the Architectural Historiography of the ‘Lands of Rum’

Sibel BOZDOĞAN, Gülru NECİPOĞLU

Abstract

This article provides some brief information about the Aga Khan Program for Islamic Architecture that has been functioning under Harvard University and M.I.T since 1979. In this context, the *Muqarnas* journal, first published in 1983, is introduced. This is followed by a list of articles related to the art and architecture of the “Land of Rum” published in the journal in between 1983-2008. Moreover, a detailed summary of the conference organized by the program in 2006 entitled “Historiography and Ideology: Architectural Heritage of the ‘Lands of Rum’” is treated together with again a summary of the 24th volume of *Muqarnas* in 2007 where the papers were published. Moreover, a detailed analysis of the architectural historiography of the “Lands of the Rum” is integrated into this article.

Keywords: The Aga Khan Program for Islamic Architecture, *Muqarnas*, Special Issue of *Muqarnas* (volume 24)